

Josip Grbac

MORALNA I KAZNENA ODGOVORNOST DODIRNE TOČKE I RAZLIKE

Prof. dr. sc. Josip Grbac

KBF – Zagreb, Teologija u Rijeci

UDK: [241.1/.13+241.6] : [343.54 : 348.51/.58](000.241)

Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 15.03.2011.

Autor analizira razlike koje postoje između civilnog i kanonskog prava s obzirom na odnos prema moralnoj dimenziji. Ove su razlike pogotovo evidentne u pitanju suradnje civilnog i crkvenog pravosuđa u procesuiranju nekih delikata koji nisu samo u nadležnosti crkvenog prava. Razmatra se pitanje moralne odgovornosti u odnosu na onu kaznenu. Moralna odgovornost promatrana je na dvojak način: kao pretpostavka kaznene odgovornosti i kao zasebna cjelina. U ovome zadnjem aspektu ona podrazumijeva, osim elemenata svijesti, slobode i volje, čovjekovu savjest. U tom smislu moralna odgovornost seže dalje od one kaznene, ona ju nadopunjava. Pogotovo u smislu da uvijek ostaje dijaloška, odnosi se na drugoga. Uvažavanje ove moralne odgovornosti važan je čimbenik jer, u suprotnom, postoji opasnost od juridičkog pozitivizma.

Ključne riječi: delikt, civilno pravo, kanonsko pravo, kaznena odgovornost, moralna odgovornost, problem zla.

* * *

Uvod

Papa Benedikt XVI. priklonio se tezi dublinskog nadbiskupa kako se od sredine šezdesetih godina 20. st. kazneno pravo u Crkvi jednostavno nije primjenjivalo. Crkva se shvaćala prvenstveno kao zajednica ljubavi u kojoj kazna nema nikakve funkcije. *U konačnici je došlo i do suženja pojma ljubavi, koja nije samo susretljivost i uljudnost, nego i istina. A istini pripada i to da moram kazniti onoga*

*tko je sagriješio protiv stvarne ljubavi.*¹ Zasigurno je nedostatna primjena kaznenog prava u Crkvi jedan od razloga najnovije poplave delikata u Crkvi. No to je samo jedna strana problematike. S druge strane, postoji očit nedostatak svijesti moralne odgovornosti koja se ne poklapa uvijek i u svim aspektima s kaznenom odgovornošću. Ako i jest zakazalo kazneno pravo u Crkvi, kako to da je zakazala svijest o moralnoj odgovornosti? Pitanje postaje posebno akutno ako govorimo o deliktima koje su počinili ljudi Crkve, tj. oni koji bi se trebali odlikovati profinjenom svijesti upravo o moralnoj odgovornosti. Je li možda u pitanju poistovjećivanje kaznene i moralne odgovornosti, prema kojoj svaka moralna odgovornost ne postoji dokle god se ona ne dokaže kaznenom odgovornošću?

Nepobitno je, naime, da efikasnost jedne zakonske odredbe, kako civilnog tako i kanonskog prava, radikalno ovisi o tome koliko vrijednosti koje ona kodificira imaju svoje uporište u društvenoj svijesti. Zakon dakle nalazi svoj humus u moralnoj osjetljivosti društva.² Stoga možemo pitanje postaviti i drugačije: Je li kazneno pravo u Crkvi zatajilo i stoga jer je izbljedjela svijest u mnogim ljudima Crkve o moralnoj odgovornosti kao cjelini koja nastaje prije, a može postojati i nakon kaznene odgovornosti i neovisno o ovoj zadnjoj? Radi li se o tome da su određeni crkveni ljudi koji su počinili delikte poistovjetili kriterije civilnog i kanonskog prava pa, sukladno tome, moralnu odgovornost sveli isključivo na razinu kaznene odgovornosti? Nužno je, dakle, problematiku odnosa kaznene i moralne odgovornosti promatrati s više aspekata. Problematika nije važna samo zato jer ju nameće akutna kriza u Crkvi zbog mnogih delikata koji su se dogodili u posljednje vrijeme nego i stoga jer ona ulazi u samu suštinu funkcioniranja kanonskoga prava i dotiče se onoga što možemo smatrati vrhunskim ciljem toga prava, a to je vječno spasenje čovjeka-vjernika.

1 BENEDIKT XV., *Svjetlo svijeta. Papa, Crkva i znakovi vremena. Razgovor s Peterom Seewaldom*, Verbum, Split, 2010., 41.

2 Usp. Stefano VIOTTI, Il problema morale della legge civile, u: *Studia moralia*, XXXVII/2 (1999.), 331.

1. Razlike između civilnog i kanonskog prava

Civilno pravo poziva se na neku svoju moralnu bazu. Juridički poredak temelji se na moralnim vrijednostima koje su općenito prihvaćene od strane većine građana. Ono, međutim, nije striktno vezano na neke moralne vrijednosti, pogotovo ne za moralne vrijednosti jednoga dijela građanstva, što je bilo obilježje svojevrsnog klerikalizma. Ovdje nastaje problem u razlučivanju kada se radi o istinskoj moralnoj vrijednosti koja je u temelju juridičkog poretka, a kada o njezinoj juridičkoj nadgradnji. Drugim riječima, postavlja se problem konkretne aktualizacije neke moralne vrijednosti putem juridičkoga poretka. Civilno pravo posjeduje svojevrсну elastičnost, odlikuje se određenim ambigviteto u odnosu na određene moralne vrijednosti. Naime, u kontekstu civilnoga prava može se dogoditi da se zakonodavac ne obazire na moralni karakter nekog čina. Civilni zakonodavac može dati do znanja kako se u nekim sektorima života ne osjeća kompetentnim po pitanju određenih moralnih vrijednosti. Može se dogoditi da civilni zakonodavac pruži pravnu uslugu nekom činu za koji je možda uvjeren da je objektivno problematičan. Očit je primjer za to slučaj propalog braka gdje je evidentno da je krah nastupio nakon očitog moralnog propusta jednog od partnera. Civilni zakonodavac boji se juridičkog vakuuma i, kako bi ga nadišao, izabire «minus malo» te pruža pravnu potporu ovoj situaciji koja je nastala zbog moralne krivnje. Sve je to moguće stoga jer civilni zakonodavac u svom postupanju ne slijedi prvenstveno etičke kriterije.³ Tako jedan civilni zakon može biti pošten i ako ne kažnjava neka zla, štoviše, ako ih pozitivno, bez ikakva formalnog odobravanja, dopušta.⁴

3 Doduše, tijekom povijesti moralisti su civilnom zakonu katkada pridavali funkciju i odgoja savjesti. No danas se gotovo svi slažu s tezom da civilni zakon ne valja opterećivati moralnom dimenzijom. U tom je smislu i Bernhard Häring promijenio svoje mišljenje pa u svom kapitalnom djelu "Liberi e fedeli in Cristo" donosi neke preinake tvrdnji koje je iznosio u svom prijašnjem djelu "Kristov Zakon". Usp. Stefano VIOTTI, Il problema morale della legge civile, 322.

4 Usp. Stefano VIOTTI, Il problema morale della legge civile, 321-356; Otfried HÖFFE, Moral und Recht. Eine philosophische Perspektive, u: *Stimmen der Zeit*, 2 (1980.), 111-121; Maja ŽITINSKI-ŠOLJIĆ, Pravednost kao vrhunac moralnosti, u: *Obnovljeni život*, 52 (1997.), 5, 401-414; Bernhard HÄRING, *Liberi e fedeli in Cristo I* (2. izdanje), Roma, 1980., 437-444; Francesco COM-PAGNONI, Legalita' e moralita', u: *Rivista di teologia morale*, XXIV/95 (1992.), 301-305.

Drugačija je situacija u kanonskom pravu. Ono se razlikuje po svom eminentno moralnom naboju. Etička mu je funkcija u prvome planu. Štoviše, ova etička funkcija odiše imanentnom dinamikom kršćanskoga morala. Postoji velika opasnost da se kanonsko pravo kompromitira ukoliko bi nekoj situaciji, koja je prouzročena nečijom moralnom krivnjom, pružilo zakonsko pokriće u vidu dispense i tome slično. Zato se crkveni zakonodavac nalazi u unakrsnoj vatri: mora, s jedne strane, kontrolirati sve situacije, tj. izbjegavati juridički vakuum i tragičnost nekog problema i, s druge strane, po svaku cijenu držati na oku vlastitu imanentnu moralnu dosljednost. To se najbolje vidi u slučajevima kada kanonsko pravo dodjeljuje dispensu od obdržavanja nekog doživotnog zavjeta i tome slično. Ovdje crkveni zakonodavac ulazi u unakrsnu vatru i može izazvati dvojaku interpretaciju: najprije je crkveni autoritet, putem kanonskoga prava, toj odluci dao potporu, a sada tu potporu povlači te izjavljuje da je prijašnja potpora bila pogrešna ili, s druge strane, mora izjaviti da je taj izbor bio istinski, a sada je postao pogrešan pa na taj način konvalidira sve one čine koji su doveli do propasti nekog doživotnog obećanja. Ovo može samo poslužiti kao primjer kako nije jednostavno uspoređivati regulativu civilnog i kanonskog prava u odnosu na delikte. To ima dalekosežne posljedice na načela kojima kanonsko pravo raspravlja o svim oblicima delikata te na njegov odnos s moralnim poretom.

Istina je da po svojoj strukturi i poslanju civilno pravo ne želi prvenstveno zastupati neke vrijednosti nego teži uspostavi socijalnog mira. To je uvijek bio cilj i prava i države. No u sadašnjem povijesnom trenutku čini se da se ovo opravdano ograničavanje kompetentnosti prava i države ekstremizira, tj. poistovjećuje ga se s relativizmom. Na taj način crkveni moralni nauk, pogotovo normativa u kanonskom pravu, gubi definitivno i onu minimalnu potporu koju je u civilnom pravu i u državi tijekom povijesti imao i kada se na vrijednosti koje brani crkveni nauk gledalo kao na društvu potrebne vrijednosti.

2. Problem suradnje civilnog i i crkvenog pravosuđa

Pogotovo nakon izbijanja problematike pedofilije kod crkvenih službenika jedna od teza bila je sve ove slučajeve jednostavno prepustiti civilnom zakonodavstvu.⁵ Razlog takvim zahtjevima bila je tvrdnja da se crkveno pravo pokazalo nedostatnim detektirati i sankcionirati ove delikte. Navodili su se mnogostruki razlozi tome. Jedan od razloga bio bi da crkveno pravo donekle reflektira Crkvu shvaćenu kao *societas perfecta*. To znači da sebe i svoj pravni poredak shvaća autonomno. Crkveno pravo jasno određuje svoju autonomiju u odnosu na civilno pravo: *Svjetovni zakoni, na koje upućuje crkveno pravo, neka se u kanonskom pravu obdržavaju s jednakim učincima, ako nisu protivni božanskom pravu i ako kanonsko pravo ne određuje nešto drugo* (kan. 22). To znači da još uvijek postoje strukturalne prepreke efikasnoj suradnji dvaju pravosudnih sustava. Nekadašnji tzv. *privilegium fori*, po kome su klerici smjeli biti procesuirani samo na crkvenom sudu, iako formalno više ne postoji, još je uvijek donekle prisutno barem u podsvijesti. S druge strane, navodi se činjenica da istinske sankcije u kanonskom pravu nadolaze gotovo kao *ultima ratio*, tj. postoji niz drugih mogućnosti verbalnih opomena, postupnog isključivanja iz crkvene zajednice itd., prije nego nastupe istinske sankcije. To sve nekako "relativizira" težinu delikta.

Bez obzira na to koliko ove tvrdnje bile opravdane, postoje objektivne teškoće da se neki delikti, počinjeni od crkvenih službenika, prepuste civilnom zakonodavstvu. S obzirom na to da smisao crkvenog prava nije identičan onome civilnoga prava, postoje razlike u poimanju i određivanju sankcija. Naime, neke mjere ili sankcije koje crkveno pravo predviđa i smatra važnima, za civilno su pravo irelevantne. Kada npr. klerik ima spolni odnos s neudanom ženom koja na to dobrovoljno pristaje, za civilno sudstvo ova je činjenica irelevantna. Za kanonsko pravo za to postoje sankcije.

5 Usp. Marie-Jo THIEL, Seksualno nasilje nad maloljetnicima: 'disfunkcija' koja Katoličku crkvu pogađa u srce, *Concilium*, god. XLVI, br. 5 (2010.), 137-143; Eamonn CONWAY, Nicht nur ein paar faule Äpfel. Die Kirche in Irland bleibt durch Kindesmissbrauch gezeichnet, u: *Herderkorrespondenz*, 63/9 (2009.), 465-469; Konrad HILPERT, Auch ein systematisches Problem? Sexueller Missbrauch und die Sexuallehre der Kirche, u: *Herderkorrespondenz*, 64/4 (2010.), 173-176.

No i sankcije su različite. Što za civilno pravo znači suspenzija od obavljanja službe ili njegovo svođenje na laički stalež? Isto tako, teoretski je moguće da klerik kojega civilni sud proglasi nevinim, bude dalje procesuiran pred crkvenim sudom koji mu nametne vlastite sankcije.

Papa Benedikt XVI. jasno razlikuje kako se radi o dvama pravosudnim sustavima, ali smatra da oni mogu surađivati. U Pismu irskim katolicima, od 19. ožujka 2010., po pitanju zlostavljanja djece, biskupima poručuje: *Pozivam vas da pored potpune primjene norma crkvenoga prava u pristupu slučajevima spolnoga zlostavljanja djece i dalje surađujete s državnim tijelima na području njihove nadležnosti.*⁶ Jednom riječju, strukturalne razlike između dvaju pravnih sustava donekle reflektiraju razlike koje postoje između kaznene i moralne odgovornosti.⁷

3. Moralna odgovornost kao pretpostavka kaznene odgovornosti

Elementi kaznene odgovornosti uvijek leže u dokazima koje čovjek može naći ili otkriti. Ovi su dokazi uvijek vidljivi, opipljivi. U tom je smislu kaznena odgovornost uvijek podređena umješnosti nekoga u dokazivanju ili krivnje ili nevinosti. Kako se ne bi događale sasvim proizvoljne i individualne prosudbe, cijeli postupak dokazivanja krivnje ili nevinosti podliježe strogim tehničkim pravilima dokazivanja. I sami ovi tehnički kriteriji katkada mogu nekoga osloboditi krivnje. Tako će kaznena odgovornost kod delikta pedofilije nastupiti tek ako se tehnički uspije dokazati da se radi o nasilju, da se radi o maloljetnoj žrtvi, da krivac nije mentalno poremećen. Kod dokazivanja delikta narušavanja cjelovitosti vjere kaznena odgovor-

6 BENEDIKT XVI., *Svjetlo svijeta*, 217.

7 Usp. Rik TORFS, Klerikaler Kindesmissbrauch und das Zusammenwirken von staatlichem und kirchlichem Recht, u: *Concilium. Internationale Zeitschrift für Theologie*, 40 (2004.), 3, 344-354; Ludger MÜLLER, Sexueller Missbrauch in der Kirche. Kirchenrechtliche Aspekte, u: *Theologisch-praktische Quartalschrift*, 159 (2011.), 1, 61-70; DIE REDAKTION, Sexueller Missbrauch in der katholischen Kirche. Eine Stellungnahme, u: *Theologisch-praktische Quartalschrift*, 158 (2010.), 3, 302; Bruno PRIMETSHOFER, Zölibat und Sexualität, Überlegungen zu aktuellen Fragen innerhalb der katholischen Kirche, u: *Theologisch-praktische Quartalschrift*, 158 (2010.), 3, 303-305.

nost nastupa kada ovo narušavanje poprimi javni oblik, kada ga je moguće jasno opisati i definirati.

Tako, govoreći iz perspektive crkvenoga prava o problemu apostazije, otpada od vjere i priklanjanju drugoj konfesiji, valja razlikovati kada se radi o "grijehu", a kada o "deliktu". Čin formalnog napuštanja Katoličke crkve i prijelaz u neku drugu konfesiju ili vjersku zajednicu predstavlja u prvom redu čin osobne moralne odgovornosti prema Bogu. Kako bi taj čin postao delikt, sa susljednom kanonskom sankcijom, mora poprimiti elemente delikta, tj. postati "vanjski" prekršaj, učinjen na temelju jasne i nedvosmislene odluke ili zbog namjernog vlastita propusta. Tada ovaj čin za sobom povlači sankciju (kan. 1321). Delikt je vanjski čin koji ima reperkusije prema drugim vjernicima.⁸

Kada, međutim, u ovome kontekstu govorimo o moralnoj odgovornosti, onda pod tim pojmom mislimo na dvojaku stvarnost. Prije svega, mislimo na onu moralnu odgovornost koja je pretpostavka kaznene odgovornosti i koju mora uvažavati kako civilni tako i crkveni zakonodavac. *Nitko se ne kažnjava, osim ako je za izvanjski prekršaj zakona ili zapovijedi koji je počinio uvelike odgovoran zbog namjernosti i nemara* (kan. 1321, § 1). Ovdje se moralna odgovornost shvaća kao prethodnica one kaznene. Svodi se na prisutnost svijesti, slobode i volje. Ona je svojevrsno "tehničko sredstvo" kako bi se utvrdila kaznena odgovornost. Ona je "ciljana" na kaznenu odgovornost i na neki se način mjeri sukladno kaznenoj odgovornosti. Ako ne postoji moralna, ne postoji ni kaznena odgovornost, i obratno. Oslobođanje od kaznene odgovornosti oslobađa i od moralne odgovornosti. Ako, juridički gledano, pokušaj kaznenoga djela drugačije tretiramo od onoga stvarno učinjenoga, onda će ova razlika pogađati i moralnu odgovornost. Sama interna namjera nekoga da učini kazneno djelo neće biti relevantna. Stoga u Zakoniku kanonskoga prava iz 1917. (kan. 2213, § 1) stoji kako pokušaj kažnjiva djela doista sadrži manju odgovornost i težinu od dovršenog kažnjiva djela, zbog čega se ne može odrediti ista kazna za jedno i drugo djelo. "Zločinačka nakana nije sama po sebi dovoljna da kriv-

⁸ Usp. Nikola ŠKALABRIN, *Kaznene mjere u Crkvi*, Teologija u Đakovu, Đakovo, 2004., 130.

ca učini podložnim nekoj pravoj i vlastitoj kazni.⁹ Jednom riječju, ovdje moralna odgovornost s kaznenom odgovornošću tvori jednu nerazdvojnu cjelinu. No je li dovoljno samo s tog aspekta gledati na moralnu odgovornost?

4. Moralna odgovornost kao zasebna cjelina

Može li moralna odgovornost postojati i kao zasebna cjelina, neovisna o kaznenoj odgovornosti? Takvu mogućnost predviđaju i crkveni pravници: "Kad (crkveni zakonodavac) prikazuje kršenje neke odredbe kao kažnjivo djelo, samim tim sam smatra da je ta činjenica velika i teška. Što se tiče subjektivne težine, treba se obratiti na načela moralnoga reda."¹⁰ Drugim riječima, ako kaznena odgovornost promatra delikt samo pod vidom zaslužuje li on kaznu ili ne, može li postojati moralna odgovornost kod počinitelja neovisno o kaznenoj odgovornosti ili čak ako se utvrdi da ova ne postoji? Govorimo, dakle, o moralnoj odgovornosti koja bi postojala i nakon što se utvrdi da ona kaznena ne postoji, a ne samo kao prethodnica ili preduvjet ove zadnje. Zasigurno, gledajući iz kršćanske perspektive, takva mogućnost postoji. Prvenstveno stoga jer moralna odgovornost, jednostavno, ima drugačije kriterije od one kaznene. Osim svih elemenata koji su potrebni kako bi se dokazala kaznena odgovornost, ona ide dalje. Svijest, volja i sloboda, na kojima se zasniva kaznena odgovornost, uvijek mogu biti samo donekle dešifrirane. Sva tri elementa mogu naizgled postojati, a u praksi nisu bila prisutna u cijelosti. Ova manipulacija može se dogoditi u oba smjera. Mogu postojati u cijelosti, ali ih se "tehnički" ne može dokazati, pa subjekt biva oslobođen krivnje, ili ne postoje u cijelosti, ali se njihova odsutnost ne može tehnički dokazati, pa subjekt biva osuđen. Tako se često događa da se kaznena odgovornost izvodi uglavnom iz materijalnih činjenica: je li nešto učinjeno ili nije. Vidimo da tako rezonira i Haški tribunal. Ovakvu je praksu donekle moguće razumjeti jer bi sustavno uvođenje moralnog elementa u sudsku praksu često blokiralo mnoge slučajeve. Naime, tko može kompetentno otkriti po-

9 Nikola ŠKALABRIN, *Kaznene mjere u Crkvi*, 66.

10 *Isto*, 28.

stojanje ili nepostojanje svijesti, slobode i volje kod činjenja nekog djela? Opravdano je, stoga, da kazneni zakon, barem do određene mjere, izbjegava moral. U tom smislu on uvijek ostaje nedorečen.

Moralna odgovornost, naprotiv, osim elemenata svijesti, slobode i volje, postoji i na temelju vlastite savjesti. Za kršćanina to je glas Božji u čovjeku.¹¹ Istinska moralna odgovornost nastaje u trenutku kada netko nešto čini što njegova savjest ne odobrava, bolje rečeno, prepoznaje kao zlo. Drugim riječima, elementi svijesti, slobode i volje ne pokazuju samo je li počinitelj "zreo" za primjenu sankcija, nisu samo dokaz nekoj "trećoj" instanci. Oni se sada okreću samoj osobi počinitelja. Moralnost ovdje ovisi o tome je li on u potpunosti "stajao" iza djela koje je počinio te je li, i nakon što je bio svjestan posljedica, nastavio činjenjem djela. Jednostavno rečeno, koliko je "napora" uložio u činjenje djela. Taj "napor" ili "zadrtnost", upornost, dokazuje volju za činjenje zla. A postoji li istinska volja, postoji istinska moralna odgovornost. Neovisno o tome može li se ona dokazati i neovisno o bilo kakvoj kaznenoj odgovornosti.

5. Moralna odgovornost kao nadopuna kaznene odgovornosti?

Ostaje li ova moralna odgovornost samo intimna, zatvorena u čovjekovoj duši, eventualno kao grižnja savjesti? To se događa u većini slučajeva i rješava se putem ispovijedi. No mislim da bi kanonsko pravo moglo uvažiti i sankcionirati i ovakvu osobnu moralnu odgovornost, bez one kaznene. Naime, kanonsko pravo, snagom svoje funkcije kojom uvažava moralnu dimenziju, moglo bi to uvažiti i počinitelja opteretiti dodatnim sankcijama. Vjerujem da u tu svrhu služe neke sankcije kao što su opomene, premještaji i slično. Ovakvu vrstu sankcija civilno pravo gotovo da ne uvažava. Ostaje samo na razini one prve moralne dimenzije koja je preduvjet kazne-

11 Usp. DRUGI VATIKANSKI KONCIL, *Gaudium et spes. Pastoralna konstitucija o Crkvi u suvremenom svijetu* (7. XII. 1965.), br. 16, u: *Dokumenti*, VII. popravljeno i dopunjeno izdanje, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2008.; Ivan FUČEK, Tema o savjesti dramatično hitna, u: *Obnovljeni život*, 2 (1991.), 176-188; Ermenegildo MANICARDI, Zakon, savjest i milost u naučavanju sv. Pavla I, u: *Crkva u svijetu*, XXVIII (1993.), 1, 16-31; ISTI, Zakon, savjest i milost u naučavanju sv. Pavla II, u: *Crkva u svijetu*, XXVIII (1993.), 2, 131-142.

ne odgovornosti. Ova se osobna moralnost, naime, ne može dokučiti samo na temelju ponašanja koje mi možemo vidjeti ili dokazati. Ona ostaje stvar čovjekove savjesti, glasa Božjeg u čovjeku.

No ovdje se pojavljuju dva ključna problema. Prvi problem glasi: kako ćemo znati da se zaista radi o istinskoj savjesti, a ne o nekakvom kamufliranom pokušaju izbjegavanja odgovornosti, prebacujući odgovornost na Boga? Odgovor na ovo pitanje ostaje uvijek u sferi foruma internuma. Drugi problem glasi: nikakvo se ponašanje koje krši temeljne norme prirodnog moralnog zakona, koji je ujedno i Božji zakon, ne može opravdavati prizivanjem na savjest. Savjest, naime, uvijek i kristalno jasno pokazuje čovjeku da ne smije nikada kršiti norme prirodnog i Božjeg zakona. U deliktima u kojima se radi o temeljnim zahtjevima prirodnog moralnog zakona priziv na savjest ne može biti autentičan. Kada se radi o deliktima protiv naravnog moralnog zakona, kao što je ubojstvo nevina čovjeka, istinska krađa ili laž, a mislim da se ovdje mogu ubrojiti i djela istinskog pedofila, ili kada se radi o deliktima protiv božanskog zakona, kao što je delikt apostazije, moralna odgovornost postoji uvijek, neovisno o kaznenoj odgovornosti i o tome kako je nadležni sud presudio. Za kršćanina biti moralno odgovoran za neko nedjelo jest istinski grijeh. To znači da moralna odgovornost ide puno dalje od kaznene odgovornosti. Ona ne ostaje na horizontalnoj razini nego ide u vertikalnu, tiče se odnosa s Bogom.

6. Deontološko ili teleološko poimanje zla

Ključno je pitanje mora li se "dobra", "zloća" ili moralna neutralnost jednog čina procjenjivati samo teleološki (ukoliko taj čin uzrokuje dobre ili loše posljedice) ili deontološki (jedan je moralni čin dobar ili loš u njemu samome).¹² Ovdje papa Benedikt XVI. vidi jedan od glavnih razloga delikta pedofilije. Radi se o tezi koja je prodrila i u moralnu teologiju *da ne postoji nešto što je u sebi zlo. Postoji samo ono što je 'relativno' zlo. Što je dobro ili zlo ovisi o posljedici.* *U jednome takvu kontekstu, u kojemu je sve relativno, a ono*

¹² Usp. Bruno HIDBER, Der Mensch Als Abbild Gottes und sein böses Tun aus Freiheit, u: *Studia Moralia*, XXX/2 (1992.), 299-319.

*što je u sebi zlo ne postoji, nego samo relativno dobro i relativno zlo, ostali su bez usmjerenja ljudi koji imaju sklonost takvu ponašanju.*¹³ Dakle, razlog je ovom deliktu u tome što su postali upitni temelji moralne teologije, dobro i zlo.¹⁴ Ako zlo shvaćamo samo teleološki, u smislu da je zlo ono što ima loše posljedice, onda se ovome zlu opire kaznena odgovornost. Ako zlo shvaćamo deontološki, u smislu da je nešto zlo u njemu samome, jer se protivi temeljnim zahtjevima Božjeg i prirodnog zakona, a uz to sa sobom nosi i loše posljedice, tu kaznena odgovornost nije dovoljna. Ovdje nastupa moralna odgovornost. Moralni nauk Crkve uvijek je pokušavao uravnotežiti oba načina argumentiranja. No kada se radi o zahtjevima prirodnog ili božanskog zakona, deontološki pristup nema alternative.

7. Specifičan cilj kanonskoga prava

Moralna odgovornost nadopunjava odredbe i sankcije kanonskog prava i stoga jer kanonsko pravo ima i svoj specifični cilj, a to je spasenje duša koje mora u Crkvi biti uvijek vrhovni zakon (usp. kan. 1752). Subjekti kanonskog prava jesu ljudi koji svojim ponašanjem moraju voditi druge ljude prema cilju koji ima i kanonsko pravo: vječno spasenje. Taj cilj civilni zakon nema. On se može usredotočiti na vrednovanje samoga čina. Ne mora nužno sagledavati sve moralne komponente koje jedan čin prate, od njegova nastajanja do izvršenja. Pogotovo se civilni zakon ne iscrpljuje u sagledavanju svih posljedica čina, bilo da se one tiču osobe samoga okrivljenika bilo žrtve delikta. Kanonsko pravo, naprotiv, štiti jednakim intenzitetom dobro okrivljenika (spasenje duše) i dobro žrtve (također spasenje duše). U hodu prema tom cilju kanonsko pravo može uvidjeti čimbenike koji fenomenološki nisu vidljivi, a bitno onemogućavaju postizanje tog cilja. Drugim riječima, radi se o čimbenicima (kao što je sablazan) koji ne podliježu kaznenoj odgovornosti, ali itekako podliježu moralnoj odgovornosti. Stoga kanonsko pravo, po svojoj naravi, uvažava fenomenološke podatke, ali

13 BENEDIKT XVI., *Svjetlo svijeta*, 54.

14 Usp. Franz-Josef BORMANN, Das Böse und die Moralthologie, u: *Stimmen der Zeit*, 8 (2006.), 566-570.

isto tako činjenice koje se ne mogu fizički pokazati ili dokazati, ali s obzirom na to da kompromitiraju hod prema vječnom spasenju kako počinitelja tako i žrtve, predstavljaju objekt zanimanja kanonskog prava. I ovdje postaje razvidno da se kaznena odgovornost i moralna odgovornost ne mogu razdvajati. Moralna odgovornost ima osobni i responzorni karakter: čovjek osobno odgovara sebi i pozivu Božjem.¹⁵

8. Elementi moralne odgovornosti

Četiri su konstitutivna elementa moralne odgovornosti: 1. odgovornost kao auto-odgovornost: "biti odgovoran" za vlastiti svjestan i slobodan čin; 2. odgovornost kao odnos: horizontalni – prema ljudima, i vertikalni – odnos prema Bogu; 3. odgovornost kao zadatak i osobni i povijesni poziv; 4. odgovornost kao struktura putem koje se ostvaruje sama odgovornost, tj. odgovornost koja u praksi nastoji ostvariti ono što je moguće, ali uvijek teži prema većoj savršenosti. Pogotovo su važna prva dva elementa. Prvi ostaje u sferi čovjekove intime. No drugi element tiče se odnosa prema drugima i poprima javnu dimenziju. Moralna odgovornost uvijek je dijaloška, odgovornost u odnosu na nekoga. Kada sam odgovoran za ono što činim, to je uvijek nešto u odnosu na drugoga. Odgovornost kao neka metafizička kategorija, zatvorena u osobnost čovjeka-pojedinca, ne može postojati. Ako postoji na razini teorije i filozofskog razlučivanja, u praksi je uvijek dijaloška.¹⁶ Ovo je važno naglasiti jer kada govorimo o deliktima, onda uvijek govorimo o nečemu što šteti drugome. Prema tome, moralna odgovornost ima drugačije prioritete i naglaske od onih koji su prisutni u kaznenoj odgovornosti. Kazneno pravo pita se: tko je odgovoran za djelo? Građansko pravo postavlja pitanje: tko će nadoknaditi štetu? Dok se, dakle, kaznena odgovornost koncentrira na počinitelja nedjela, a žrtva se nalazi u ulozi dokazivanja krivnje, moralna se odgovornost

15 Usp. Karl HÖRMANN, Verantwortung, u: *Leksikon der christlichen Moral*, Karl Hörmann (ur.), Innsbruck – Wien – München, 1976., 1641-1644.

16 Usp. Aniceto MOLINARO, Responsabilita', u: *Dizionario teologico di teologia morale*, Edizioni Paoline, Roma, 1976., 893-896.

sva usmjerava na žrtvu. I tu nam papa Benedikt XVI. daje jasan primjer jer u svom prokazivanju spolnih delikata trajno upozorava na problem žrtava nasilja.

Osim toga, klasični crkveni nauk među glavne kriterije određivanja stupnja moralne odgovornosti za učinjeno nedjelo, ne bez razloga, ubraja problem skandala. Moralna odgovornost raste s obzirom na to koliki drugi su ovim nedjelom pogođeni, fizički ili psihički. Kršćanin će biti osjetljiv na takvo poimanje moralne odgovornosti jer ga na to obvezuje samo evanđelje. Blaženstva su kršćanski moral u pluralu. Prioritet imaju uvijek oni najslabiji. Prioritet su oni kojima ti svojim ponašanjem možeš zapriječiti put k Bogu. U tome je najveća sablazan pedofilije i drugih delikata u Crkvi. Ona druge sprečava sagledati veličinu Boga i njegova spasonosnog plana. U tom se vidu, iako na različite načine, kaznena odgovornost sukladno crkvenom pravu i moralna odgovornost poklapaju. Moralna odgovornost, nakon što prestane ona kaznena, jer je sankcija primijenjena, i dalje ostaje. Raste ili se smanjuje ovisno o tome koliko je tim zlodjelom žrtva oštećena. Nije moguće govoriti o preuzimanju moralne odgovornosti osim ako ju ne stavimo u kontekst odnosa prema bližnjemu. Biti slobodan nije apstraktna kategorija, ne znači samo ostvariti samoga sebe. Ona je ostvarenje samoga sebe u odnosu prema drugome.

9. Moralna odgovornost u krizi?

U naše vrijeme postoji ozbiljna opasnost juridičkog pozitivizma, dakle, shvaćanja civilnog i crkvenog prava kao zasebnih veličina koje postaju potpuno autonomne u odnosu na moralnu odgovornost, ili koje moralnu odgovornost shvaćaju samo kao tehničko pomagalo dokazivanje kaznene odgovornosti. I sami elementi moralne odgovornosti gube na vrijednosti i mijenjaju svoje iskonsko značenje.

9.1. Problem slobode

Tako npr. problem slobode, koji je ključan element moralne i kaznene odgovornosti, dobiva sasvim nove konotacije. Problem više

nije u mogućnosti razlikovanja dobra i zla, što nam je uglavnom poznato, nego je problem što se sloboda shvaća isključivo kao sloboda odlučivanja i izbora u skladu sa subjektivnom voljom. Ne izabire se vrednota nego vrednota postaje sama činjenica da mogu izabrati na temelju onoga što mislim da je meni najkorisnije, što postaje jedini normativni kriterij.¹⁷

9.2. Legalistički minimalizam

Legalistički minimalizam ne može biti kriterij prosudbe moralnog djelovanja. Kršćanski moral dužan je nadilaziti moralni minimalizam i taj je zahtjev duboko evanđeoski. Sav se novozavjetni moral svodi na nadilaženje takvog minimalizma. Kristov govor na Gori (Mt 5), koji predstavlja srž kršćanskog morala, sav je izgrađen na tzv. antitezama: "čuli ste da vam je rečeno... ali ja vama kažem". Prvi član antiteza jest Zakon, Tora, svojevrсни legalistički minimalizam. On sa sobom povlači kaznenu odgovornost. Drugi je član antiteze kršćanski *specificum*, tj. radikalizacija problematike. Tu nije dovoljna kaznena odgovornost. Nastupa ona moralna. Kršćaninu nije dovoljno činiti samo ono što mu zakon nalaže i nije mu dopušteno izbjegavati samo ono što mu zakon zabranjuje. Dakle, logično je da se kršćanin u svom ponašanju vodi nekim višim kriterijima od zakona, pa čak i kada se radi o crkvenim zakonima.

9.3. Privatni i javni moral

Legalistički minimalizam svoj korijen ima u radikalnoj podjeli između privatnog i javnog morala. Naime, javni moral nije samo moje ponašanje u odnosu na društvo, institucije ili neki autoritet. Javni je moral, naprosto, moje ponašanje u odnosu na drugoga. Korijen je mnogih delikata u tome što se osobni moral proširuje i na odnos ja-ti. Drugim riječima, postoji napast širenja jednog osobnog ili intimistički shvaćenog morala i na odnose s drugima. Istina je, pak, da javni moral obuhvaća sve odnose, pa tako i odnose između dvije

¹⁷ Usp. Rino FISICHELLA, Responsabilità e obbedienza ecclesiale. Una prospettiva teologico-fondamentale, u: *Studia Moralia*, XXXVI/2, 1998., 467-473; Branimir LUKŠIĆ, Sloboda u istini ili sloboda kao istina? Idejna analiza liberalizma, u: *Crkva u svijetu*, XXX (1995.), 3-14.

osobe. Nemoguće je tako pedofilski odnos s jednom osobom, djetetom, svesti na osobni moral. Moralna odgovornost nije ovdje samo pitanje osobne krivnje, pa bi se ona mogla "skinuti" u ispovijedi. Radi se o dvostrukoj moralnoj odgovornosti: osobnoj i društvenoj. Učinjen je osobni grijeh, ali je povrijeđen i javni moral, pravednost kao društvena krepost. Kada se radi o deliktima protiv javnog morala, vrlo je opasno prerano razdvajati kaznenu odgovornost od moralne odgovornosti.

Zaključak

Bez obzira na dimenzije skandala s kojima smo suočeni u posljednje vrijeme, osobne moralne i kaznene odgovornosti različite su, ovisno o tome je li netko počinio delikt ili ga je samo prikrivao. Valja imati na umu da u posljednje vrijeme često spominjaju sintagmu "nulta stopa tolerancije" u odnosu na počinitelje, ako ju promatramo s evanđeoske i kanonsko-pravne točke gledišta, valja ispravno shvatiti. Ona je svakako opravdana ako se time misli kako na prevenciju delikta tako i na činjenicu da svaki delikt mora biti sankcioniran. No ako se time misli da bi u odnosu na počinitelja delikta bio opravdan zadržati neprijateljski stav, njegovo definitivno i trajno isključenje iz društvenog i crkvenog života, ova sintagma ne može biti evanđeoska, niti u skladu s crkvenom tradicijom. Počinitelj delikta nije definitivno isključen iz Božjega milosrđa, njegove brige i mogućnosti otkupljenja.¹⁸

Možda je nadošlo vrijeme da ponovno otkrijemo biblijsku poruku o javnom priznanju i ispovijedanju grijeha pred ljudima, pokazujući tako kako smo svi odgovorni jedan za drugoga. Ako smo "odgovorni", ne znači da smo automatski i "krivci" za neko učinjeno nedjelo. Sinovi nisu odgovorni za grijeh roditelja, ali moraju voditi računa o posljedicama. U tom smislu valja uvažavati preuzimanje odgovornosti kao i opetovane molbe za oprost od strane najviših predstavnika Crkve za delikte koje su počinili članovi ili predstavnici

18 Usp. Luis VEREECKE, Sant'Alfonso giurista. La formazione giuridica e l'influsso sulla morale, u: *Studia Moralia*, XXXI/2 (1993.), 265-282.

ci crkvenih zajednica. Ovo može shvatiti samo netko tko je svjestan da integralna moralna odgovornost za neki čin ostaje uvijek nedovoljno poznata trećim instancama te je poznata uglavnom samom počinitelju, a u potpunosti samo Bogu.

MORAL AND CRIMINAL LIABILITY COMMON ISSUES AND DIFFERENCES

Summary

The author analyses some of the differences among the civil and the canon law regarding the moral dimension. These differences are evident in issues regarding the collaboration of the civil and ecclesiastical legal systems during the prosecution of some offences that are not exclusively under the jurisdiction of the Church law. Moral responsibility in respect to the penal responsibility is discussed in two instances: as a prerequisite for the penal liability, and as a separate unity. Besides elements of the consciousness, it presupposes freedom and will, and the conscience of man. In this sense, moral responsibility reaches beyond the penal liability, completing it, in particular because it always remains dialogical, in relationship to the other one. The consideration of the moral responsibility is an important factor, lest the juridical positivism takes over.

Key words: delict, civil law, canonical law, penal liability, moral responsibility/liability, the question of evil.

